

Ledden, W.-P. van, *Jan van Riebeeck tussen wal en schip. Een onderzoek naar de beeldvorming over Jan van Riebeeck in Nederland en Zuid-Afrika omstreeks 1900, 1950 en 2000* (Hilversum: Verloren, 2005, 156 blz., €15,-, ISBN 90 6550 857 0).

Volgens de Utrechtse wetenschapshistoricus Ed Jonker is het postmodernisme al weer op zijn retour. Sommige historici zullen onwillekeurig een zucht van verlichting slaken. Toch heeft het postmodernisme in de geschiedschrijving ook een aantal positieve effecten gehad. Dat geldt bijvoorbeeld voor de attendering op nieuwe, tot dusver onderbelichte onderwerpen, zoals de beeldvorming over Jan van Riebeeck omstreeks 1900, 1950 en 2000. Het hier besproken boek over dit onderwerp vormt de uitwerking van de doctoraalscriptie waarop de auteur na een stage in Zuid-Afrika aan de Universiteit Utrecht afstudeerde in de cultuurgeschiedenis. De resultaten rechtvaardigen een dergelijke publicatie volledig.

De auteur heeft met succes de *cultural turn* gemaakt, maar toont zich terughoudend bij de *linguistic turn*. Voorzover het boek een vertooganalyse bevat, heeft die niet enkel betrekking op geschreven teksten, maar ook op rijk beeldmateriaal. Bovendien is die analyse op verantwoorde wijze in een historische context geplaatst. Het boek is in een toegankelijke stijl geschreven. De drie gekozen ijkpunten hebben niets gekunstelds. Ze representeren niet alleen drie veelzeggende herdenkingen van het jaar 1652, toen Jan van Riebeeck voet aan wal zette op de uiterste zuidpunt van Afrika. Met een terechte aandacht voor aanloop en nasleep belichten de ijkpunten ook drie belangrijke gebeurtenissen in de Zuid-Afrikaanse geschiedenis: de Zuid-Afrikaanse oorlog (Boerenoorlog), de invoering van de Apartheid en de verkiezing van Nelson Mandela als eerste zwarte, democratische president. Er is ook enige kritiek mogelijk. De politieke context van deze drie omwentelingen is op enkele punten onvolledig of onjuist. Maar dat is slechts de detailkritiek van een politiek historicus op een cultuurhistoricus.

De uitwerking van de drie ijkpunten is zowel op een synchronische als een diachronische vergelijking gebaseerd. De Zuid-Afrikaanse en de Nederlandse beeldvorming over Van Riebeeck worden per ijkpunt behandeld met aandacht voor zowel de onderlinge als de interne verschillen. Over ruim een eeuw komen ook de chronologische wisselingen in de beeldvorming van de 'Zuid-Afrikaanse' en de 'Nederlandse' Van Riebeeck goed uit de verf. Als de vermeende 'stichter' van Zuid-Afrika heeft Van Riebeeck bij alle drie de herdenkingen meer aandacht in Zuid-Afrika dan in Nederland gekregen, zowel in positieve als in negatieve zin. Bij de analyse van de drie ijkpunten wordt bij de 'intro' terecht meer aandacht besteed aan de onthulling van het standbeeld van Van Riebeeck in 1899 in Kaapstad, dan aan de eigenlijke, door de bittere Zuid-Afrikaanse oorlog overschaduwde herdenking in 1902.

Van de drie herdenkingen krijgt die in 1952 uiteraard een centrale plaats in het boek. Het Afrikaner minderheidsregime greep toen de uitbundige viering

aan om er de invoering van de Apartheid ideologisch mee te funderen. De auteur prefereert in dit verband het recente begrip ‘usable past’ boven het blijkbaar al weer gedateerde begrip ‘invention of tradition’. De grootscheepse viering van 1952 lokte in Zuid-Afrika ook scherpe kritiek uit, van de nog niet geheel uitgebannen kleine, zwarte *civil society*. In Nederland werd de herdenking op meer bescheiden schaal gevierd, maar eveneens in de nationalistische toonzetting van ‘stamverwantschap’. Bij de behandeling van deze herdenkingsfeesten in Zuid-Afrika en Nederland had de auteur nog op de totstandkoming van het aanvankelijk omstreden Cultureel Verdrag kunnen wijzen, dat in 1952, eveneens in termen van ‘stamverwantschap’, door een overgrote meerderheid van het Nederlandse parlement geratificeerd werd. Een nog kleinere kanttekening: het bloedbad in Sharpeville vond niet in 1961 maar in 1960 plaats (64).

Zoals de viering van 1952 compositorisch het hoofdtoneel van het boek vormt, zo vormt de vrijwel geruisloos verlopen herdenking van 2002 een passende anticlimax. ‘Remember Jan van wie?’ schreef het zwarte blad *Sowetan* veelzeggend. De ooit zo gevierde Jan van Riebeeck was zowel in Zuid-Afrika als in Nederland allang van zijn nationalistische voetstuk gevallen en grotendeels in vergetelheid geraakt. De weinige reacties die zich voordeden, vooral afkomstig van zwarte critici, hadden zelfs in post-Apartheid Zuid-Afrika iets plichtmatigs gekregen.

Al met al is dit een geslaagd boek over de beeldvorming rond Jan van Riebeeck. Vroeger kon je in Utrecht op een boek van zo’n 150 pagina’s promoveren. Dat is tegenwoordig, terecht, nog maar bij hoge uitzondering het geval. De auteur heeft echter met deze goed uitgewerkte doctoraalscriptie wel een mooi visitekaartje afgeleverd voor een eventuele promotie op een cultuurhistorisch onderwerp – of op zijn minst een passende betrekking voor een afgestudeerde cultuurhistoricus.

Maarten Kuitenbrouwer †

Klijnsma, M.H., *Om de democratie. De geschiedenis van de Vrijzinnig-Democratische Bond 1901-1946* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2007, Amsterdam: Bert Bakker, 2008, 837 blz., €39,95, ISBN 978 90 351 3239 9).

Meine Henk Klijnsma maakt in *Om de democratie* geen geheim van zijn sympathie voor de Vrijzinnig-Democratische Bond. Zijn waardering stimuleerde hem lid te worden van D66, in zijn ogen de opvolger. Vervolgens schreef hij dit proefschrift met als hoofdvraag of de VDB en D66 een zelfstandige politieke stroming vertegenwoordigen.

Gezien deze achtergrond verbaast het positieve antwoord niet. Opvallender zijn de argumenten in het laatste hoofdstuk. Een vluchtig internationaal overzicht leert dat veel landen al minstens een eeuw een sociaal-liberale partij kennen. Volgens Klijnsma moet dat dan ook gelden voor Nederland. Het verdwijnen van de VDB moet worden gezien als een bedrijfsongeval dat met